

*Олександр МАЙБОРОДА,
професор, доктор історичних наук*

СПОГАДИ ПРО НАВЧАННЯ

Роки мого навчання на кафедрі міжнародних відносин і зовнішньої політики (1965–1967 рр.) мали б стати натяком на те, що нині важко буде достеменно пригадати все, що було: багато епізодів тодішнього життя поглинули роки, а ті, які пам'ятаю, можуть видатися сучасникам побіжними.

Під час навчання на історичному факультеті, яке розпочалося 1962 року, не було тих інформаційних ресурсів нинішнього рівня і масштабу — ми жили без комп'ютерів, без доступу до іноземних ЗМІ (у газетних кіосках тоді можна було раз на тиждень придбати британську прокомуністичну «Daily Worker», яку згодом перейменували на «Morning Star»), а інколи вечорами, якщо щастило, крізь шум глушників натрапляли на передачу якоїсь із західних радіостанцій. А отже, левову частку знань мусіли здобувати у бібліотеці, з підручників і книжок, вимушено позбавляючи себе спілкування з людьми.

Здобуття фаху історика-міжнародника розпочиналося тільки з третього курсу: упродовж перших двох засвоювали загальноісторичні дисципліни, а відтак уже розподіляли нас по кафедрах. Найретельнішим відбір був на кафедрі історії КПРС — кузні майбутніх керівників-ідеологів. Та найпрестижнішою все ж таки вважали кафедру міжнародних відносин. І причина доволі банальна: в закритому радянському суспільстві кожного, хто був хоч трохи дотичний, бодай гіпотетично, до зовнішнього світу, контактував із ним, сприймали як «не зовсім пересічну» радянську людину, яка ставала об'єктом уваги, цікавості, ба навіть заздросців.

Хрущовська «відлига» серед іншого мала пожвавити зовнішні відносини, а це призвело до зростання попиту на людей, які знали мови. Почали з'являтися школи з поглибленим вивченням іноземних мов, викладали ними й окремі предмети. В університетах, як-от на історичному факультеті, формували групи, в яких готували майбутніх викладачів історії іноземними

мовами. Ті, хто мав кращі успіхи у їхньому вивченні і демонстрував добрі знання з інших предметів, могли потрапити на навчання на кафедру міжнародників. Англійська мова була серед предметів, з якими в мене не виникало труднощів ще зі школи. Ба більше, 1962 року експериментальний перший курс істфаку сформували з тих, хто мав певний трудовий чи армійський («зі знанням життя») досвід. Нас, випускників школи, було усього кілька осіб. Вже перша сесія довела, що «знання життя» не є гарантією успішного навчання, тож значна частина студентів склала її на двійки. І хоч пізніше все зрівнялося, однак виділятися на курсі було нескладно. Отож під час розподілу по кафедрах мене визнали «гідним» до зарахування в невелику групу міжнародників.

Тоді кафедра була рудиментом факультету міжнародних відносин, утвореного після Другої світової війни, коли Україна стала формальним членом ООН і низки міжнародних організацій (під наглядом кремля). Виникла ілюзія, що республіці знадобиться когорта фахівців із міжнародних відносин. Однак, схоже, швидко розвіялася — мабуть, не без мудрої підказки російських товаришів, тож вирішили обмежитися підготовкою десяти таких фахівців на кафедрі істфаку щорічно. Готували їх протягом трьох років, а фактично — двох з половиною, бо другий семестр останнього курсу був відведений на підготовку дипломної роботи.

Кафедру на ту пору очолював Петро Платонович Удовиченко (ППУ, як його всі називали між собою). Він свого часу прийшов в університет із досвідом компартійної і дипломатичної роботи за плечима, став тут проректором, а упродовж 1958–1961 років представляв Україну в ООН. Після повернення отримав посаду завідувача кафедрою, яку доти обіймав Василь Тарасенко — видатна постать в історії української дипломатичної служби повоєнного періоду. (Останній очолив кафедру нової і новітньої історії зарубіжних країн.) Усім своїм виглядом ППУ втілював номенклатурника радянських часів — без емоцій, із зосередженим прискіпливим поглядом, замкнений зовні, він справляв враження холодної людини. Чи був таким самим у повсякденні — ніхто не знав, бо за номенклатурною звичкою не пускав нікого у своє особисте життя. Проте друзів у владних колах, безперечно, мав, інакше не обійняв би 1967 року посади Міністра освіти УРСР.

Утім один епізод може стати додатковим штрихом до його портрета. «Зіркою» нашого курсу був Віталій Федорченко, який вирізнявся унікальною пам'яттю, ерудицією, неприхованим вільнодумством, зокрема в національному питанні (контактував з Іваном Дзюбою та іншими шістдесятниками). Проте він не був запеклим «антирадянщиком», багато роздумував над проблемами вдосконалення соціалістичного ладу, відносин у соціалістичному таборі, а свої думки викладав у різних есе. Коли одне з них потрапило до рук ППУ, той наполегливо почав умовляти Віталія набувати спеціальності

на кафедрі міжнародників, ігноруючи застереження декотрих «ідеологічно стійких» викладачів. Та Віталія більше цікавила історія росії і України ХІХ століття, тож на пропозицію він не пристав. Але ініціатива від твердокам'яного комуніста вільнодумцеві таки прозвучала.

Петро Платонович поєднував посади завідувача кафедрою і секретаря компартійного комітету університету. Тому ППУ був, як всевидяче око, якщо зважати й на те, що тоді всі університетські питання, зокрема кадрові, не могли оминати партійний комітет. Більшу частину часу Петро Удовиченко проводив у парткомі, тому роботу на кафедрі здебільшого виконував невеликий колектив, у якому я найбільше запам'ятав двох викладачів — Володимира Павловича Меньшова і Віктора Степановича Білецького. На них, власне, кафедра тоді і трималася, принаймні так мені тоді здавалося. Меньшов і зовнішність мав «міжнародницьку» — високий, стрункий, підтягнений, з хорошою риторикою і стриманими інтелігентними манерами. Він керував підготовкою моєї дипломної роботи і добре навчав добирати матеріал, систематизувати його, дотримуватися логіки викладу. Володимир Павлович не обмежувався тільки викладанням, а прагнув залучити нашу групу до просвітницької роботи. Якось навіть привів нас у Товариство «Знання» України, щоб ми спробували себе в ролі лекторів у трудових колективах. На нього зовсім не схожий був Білецький — завжди спокійний, розсудливий, скупий на слова й емоції, винятково прискіпливий і водночас поблажливий до наших текстів, він умів вловити суть студентських думок і скерувати їх у правильне русло.

Очевидно, що невеликий колектив кафедри не міг забезпечити викладання всіх потрібних дисциплін — здебільшого їх читали викладачі, яких запрошували з інших кафедр, факультетів чи університетів. Так ми черпали знання, які могли б знадобитися в професії історика-міжнародника.

Слід визнати, що на ту пору Українська РСР не могла забезпечити роботою за фахом усіх, хто закінчував кафедру міжнародних відносин. Більшість її випускників реалізовували себе в найрізноманітніших сферах — управлінській, науковій, викладацькій, культурній тощо. Скрізь потрібні були аналітичні, лекторські й організаційні навички. Ці знання здобували, навчаючись за фахом історика-міжнародника. Ба більше, викладачі передали нам важливий життєвий принцип: якщо не одержав уповні знань з обраної спеціальності в університеті, надолужуй самоосвітою, не зупиняйся на досягнутому. Все це дуже знадобилося в житті.

MEMORIES OF STUDYING

Abstract. The article recalls the years of Oleksandr Maiboroda's studies at the Department of International Relations and Foreign Policy (1965–67) of the Faculty of History of Taras Shevchenko State University of Kyiv.

The author outlines the problems of education at the Faculty of History in the 1960s and the issues with limited access to information resources.

The author highlights the process of organising education at the Faculty of History, the departmental division, and emphasises the prestige of working on foreign affairs in Soviet society. It is also important to trace the language training of specialists in international relations to work with foreigners and a limited number of them due to the formality of the Ukrainian SSR's representation in international politics.

The author's memories of the personality of Petro Udovychenko and the lecturers Volodymyr Menshykov and Viktor Biletskyi, who prepared experts in international history at the Department of International Relations, are interesting.

The author concludes that the Ukrainian SSR at that time could not provide jobs for all graduates of the Department of International Relations. However, since the specialists had high analytical, lecturing and organisational skills, most graduates successfully realised themselves in the managerial, scientific, cultural, teaching and other spheres.

Keywords: Department of International Relations, Ukrainian SSR, history of international relations, training of specialists, international relations.